

6. Transparency International Ukraine : офіційний сайт. URL: <https://ti-ukraine.org> (дата звернення: 18.03.2026).

7. OECD. Anti-Corruption Reforms in Ukraine. Paris : OECD Publishing, 2023. URL: <https://www.oecd.org> (дата звернення: 18.03.2026).

8. World Bank. Governance and Anti-Corruption in Ukraine. Washington, DC : World Bank, 2023. URL: <https://www.worldbank.org> (дата звернення: 18.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-669-0-31>

INFORMAL POLITICAL INSTITUTIONS IN UKRAINE DURING THE RUSSO-UKRAINIAN WAR: FUNCTIONS AND POLITICAL SIGNIFICANCE

НЕФОРМАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ФУНКЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Nahirnyi V. M.

*Candidate of Political Sciences,
Leading Researcher of the Political
System Department of the Center for
Domestic Policy Studies,
National Institute for Strategic Studies
Kyiv, Ukraine*

Нагірний В. М.

*кандидат політичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу політичної системи центру
внутрішньополітичних досліджень,
Національний інститут
стратегічних досліджень
м. Київ, Україна*

На момент початку повномасштабного російського вторгнення Україна здійснювала модернізацію за західним зразком. На п'ятому році війни суспільний консенсус довкола продовження цього курсу не тільки зберігся, а й зміцнився. Цьому сприяли, серед іншого, суттєві трансформації у соціальній структурі України, політичних настроях громадян, горизонтальній та вертикальній взаємодії. Зросла роль неформальних практик, які актуалізувались потребами посилення обороноздатності та суспільної стійкості. Значна частина цих практик вже інституціолізована. Відтак, неформальні інститути стають фактором формування конкретних політик та стратегій.

Така ситуація в українському суспільно-політичному житті не є унікальною. Згідно з сучасним науковим баченням, неформальні

інститути – це соціально поширені правила поведінки, які існують поза офіційними процедурами, але водночас впливають на політичні рішення та взаємодію акторів. До них належать не закріплені у конституції та законах практики, механізми політичної взаємодії, мережі. При цьому вони чинять реальний вплив на політику і можуть як доповнювати формальні механізми, так і вступати з ними у конкуренцію. Роль неформальних інститутів зростає у кризові періоди [1].

До неформальних політичних інститутів прийнято відносити найрізноманітніші системи. Частина з них чинить виразно негативний вплив на суспільство та державу (клієнтелізм, корупційні моделі, відмінні від легальних правила взаємодії у політикумі). Частина може мати як негативну, так і позитивну дію. Зокрема, політичні групи впливу на центральному та регіональному рівні є неформальним інститутом, чий вплив та його спрямованість може різнитись залежно від конкретних обставин, цілей та форм роботи. Ряд неформальних інститутів може бути розцінений як такий, що впливає переважно позитивно. До таких ми відносимо горизонтальну взаємодію, активізм, неформальні суспільні угоди.

Неформальні інституції мають глибоке коріння в українській політичній історії. У бездержавний період саме вони забезпечували сталість національного розвитку та сприяли формуванню ідеї створення держави. У сучасній Україні неформальні практики виступали і виступають гарантом збереження стратегічного курсу, довкола якого сформувався суспільний консенсус. Український Майдан (ширше – пряма участь громадян у політиці) осмислюється саме як неформальний інститут [2].

Широкі побутування неформальних горизонтальних взаємодій в українському суспільстві стало чинником ефективного опору ворожому вторгненню – як на початковому етапі, коли Москва розраховувала на швидку ліквідацію української державності, так і після того, як війна перейшла у затяжну форму.

У новітній українській історії неформальні інститути виступали як опонентом держави, так і партнером, який підвищує спроможність влади у реалізації її функцій. Це – свідчення суб'єктності неформальних інститутів, наявності у них власних інтересів, можливостей, стратегій.

Під час повномасштабної війни ряд суспільних практик набули інституційних рис.

Горизонтальна взаємодія між владою та суспільством. Найбільш виразний прояв ця практика знаходить у допомозі ЗСУ. Найчастіше застосовується на регіональному рівні і полягає у формуванні системних політик допомоги війську: збір коштів, спрямування на безпекові

проекти значних часток локальних бюджетів, реалізація ветеранської політики, формування партнерства між муніципалітетами та державними органами з одного боку і конкретними військовими частинами – з іншого.

Волонтерський рух у сучасній Україні став помітним явищем ще до початку збройної боротьби проти російської агресії. Суттєвого імпульсу його розвитку надала реакція суспільства на анексію Криму та початок війни на Донбасі у 2014 році. Волонтерство набувало все більш організованих форм, вдосконалювалось, залучало новітні методи та технології. З 2022 року волонтерські мережі відіграють як безпосередню роль у допомозі ЗСУ, так і допомагають державі оптимізувати безпекові та цивільні сектори. Крім того, волонтерство стало важливою складовою українського громадянського суспільства [3].

Громадська участь в управлінні. Частково, ця практика інституціонізована. Так, при органах державної влади діють громадські, експертні, консультативні ради. Вони виступають не тільки комунікаційною ланкою між владою та суспільством, а й надають владі експертну, методологічну підтримку, реалізують функцію суспільного контролю над роботою того чи іншого управлінського або політичного органу. І, тим самим, сприяють зростанню ефективності управління.

Перелік практик, як тимчасових, так і інституціонізованих, що застосовуються в Україні під час російсько-української війни, не обмежується наведеними прикладами. Вони дозволили суттєво збільшити швидкість та ефективність реакції влади та суспільства на виклики війни, дозволили компенсувати об'єктивні та суб'єктивні слабкості держави та формальних інститутів, мобілізувати ресурси. Врешті, стали одним з головних чинників підтримки легітимності влади, навіть в умовах притаманного українській внутрішній політиці дефіциту вертикальної довіри.

Поширення форм горизонтальної та вертикальної взаємодії дало підстави для висновків про те, що новий рівень та сучасні форми суспільно-політичної солідарності в Україні стали системним явищем, яке визначатиме інституційний розвиток країни у майбутньому: «Солідарність є не просто моральною нормою, а стратегічною моделлю майбутнього урядування». Такий підхід дозволить, серед іншого, подолати соціальну поляризацію. А це вимагає «трансформації воєнної солідарності у мирний соціальний контракт» [4, с. 24].

Розуміння того, що в умовах війни за збереження української держави та ідентичності сформувались нові соціальні групи, зв'язки та політичні програми, ставить питання про необхідність пошуку оновленого образу майбутнього України. Суспільно-політичні процеси в Україні у період повномасштабного російського вторгнення призвели

до формування ще одного явища, яке має ознаки політичного інституту. Мова – про *неформальну суспільну угоду*, на основі якої має трансформуватись політико-правове поле країни у період відбудови. Якісне врахування нових явищ та процесів має стати визначальним у післявоєнному реформуванні. Такий підхід дозволить «не програти відбудову» [5] та врахувати ключові положення неформальної суспільної угоди, яка, в загальних рисах, вже сформована і базується на:

- збереженні курсу на модернізацію країни;
- балансі між вимогами безпеки та потребою зберегти демократію;
- широкому використанні горизонтальних практик в урядуванні;
- зростанні відповідальності, прозорості, підконтрольності влади;
- підтримці низових ініціатив та врахуванні позицій громадськості, нових соціальних груп, регіональних спільнот.

Неформальні політичні інститути відіграють важливу роль у забезпеченні стійкості України в умовах тривалої війни. Разом з тим, у їх середовищі формуються політичне та стратегічне бачення України майбутнього, базовий контур нової суспільної угоди, яка стане визначальною після відновлення публічного політичного процесу.

Література:

1. Helmke G., Levitski S. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda. Kellogg Institute. Working Paper #307. September 2003. URL: https://curate.nd.edu/articles/online_resource/Informal_Institutions_and_Comparative_Politics_A_Research_Agenda/26126200?file=47306023
2. Бистрицький Є. Інститут Майдану і майбутня доля влади. Українська правда. 2022. 22 листопада. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bystrytsky/637c84ba1b009/>
3. Pankov O., Kasperovich O. Ukrainian Volunteer Movement under Conditions of Armed Russian Aggression: Opportunities, National and Global Challenges for Ukraine's Post-War Recovery. *Journal of European Economy*. 2022. Vol. 21. № 3 (82). P. 270–287. URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/enjee/article/view/1597/1597>
4. Суспільно-політична солідарність в Україні у повоєнний період: прогностичні оцінки. Аналітична доповідь / за ред. академіка НАН України О. О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2025. 56 с.
5. Новий суспільний договір: виграти війну і не програти відбудову. Український інститут майбутнього. 2023. 6 лютого. URL: https://uifuture.org/publications/novyj-suspilnyj-dogovir-vygraty-vijnu-i-ne-prograty-vidbudovu/?utm_source=chatgpt.com